

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

ӨЖ 342.9; 342.9:35.07
МҒТАР 10.17.01; 10.17.21

А.И. Карипова

«Туран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ӘКІМШІЛІК ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ КЕЛІСУ РӘСІМДЕРІНІҢ ТАҢДАУЛЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада 2021 жылдың 1 шілдесінде күшіне енген Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы №350-VI-ЗРК Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің нормаларын қолдану кезіндегі әкімшілік рәсімдер мен әкімшілік іс жүргізудің жекелеген ерекшеліктері қарастырылған. Мақаланың мақсаты – Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі шеңберінде жария-құқықтық дауларды шешудегі әкімшілік рәсімдердің, әкімшілік іс жүргізудің және бітімгершілік рәсімдердің ерекшеліктерін зерделеу, сондай-ақ оны қолданудың жекелеген проблемалық мәселелерін талдау. Зерттеуде танымның жалпы ғылыми және арнайы құқықтық әдістері қолданылды. Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекс нормаларының енгізілуімен мемлекеттік органдардың ішкі және сыртқы әкімшілік рәсімдерді де жүзеге асыру тәртібі, сондай-ақ әкімшілік органның немесе оның қатысуымен жария-құқықтық дауларды шешу бойынша әкімшілік іс жүргізу оңтайландырылды. Мақалада соттардың жария-құқық дауларды шешу кезінде бітімгершілік рәсімдерін пассивті, бастапқы кезеңде, жария-құқықтық дауларды шешу кезінде татуластыру рәсімдерін қолдану мәселелері қозғалады. Бақылаушы мемлекеттік органдардың тыйым салу және шектеу шараларын қолдану туралы сотқа талап-арыздарды беру тәжірибесін негізге ала отырып, осы санаттағы істерді қарауды Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінен Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне ауыстыру ұсынылады.

Түйінді сөздер: жария-құқықтық қатынастар; әкімшілік орган; әкімшілік іс жүргізу; әкімшілік акт; әкімшілік сот ісін жүргізу; бітімгершілік рәсімі; мемлекеттік орган.

А.И. Карипова

Университет «Туран-Астана», г. Астана, Республика Казахстан

ОТДЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУР В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены отдельные особенности административных процедур и административного судопроизводства при применении норм Административного процессуального кодекса Республики Казахстан от 29 июня 2020 года за №350-VI-ЗРК, введенного в действие с 01 июля 2021 года. Цель статьи – рассмотрение особенностей административных процедур, административного судопроизводства и примирительных процедур при разрешении публично-правовых споров в рамках Административного процессуального кодекса, а также анализ отдельных проблемных вопросов его применения. При исследовании применены общенаучные, частно-научные юридические методы познания. С введением в действие норм Административного процессуального кодекса упорядочен порядок проведения государственными органами как внутренних, так и внешних административных процедур, а также обособлено административное судопроизводство для разрешения публично-правовых споров с участием административного (государственного) органа либо его должностного лица. В статье затронуты проблемы пассивного применения примирительных процедур на начальном этапе при разрешении судами публично-правовых споров. Вместе с тем, по мнению авторов, введение института административных судов для рассмотрения административных дел и публично-правовых споров должно стать эффективным и действенным средством обеспечения защиты

прав и законных интересов граждан и юридических лиц.

Ключевые слова: публично-правовые отношения; административный орган; административная процедура; административный акт; административное судопроизводство; примирительная процедура; государственный орган.

A.I. Karipova

«Turan-Astana» University, Astana c., the Republic of Kazakhstan

SPECIFIC FEATURES AND ISSUES OF CONCILIATION PROCEDURES IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Abstract. This article considers specific features of administrative procedures and administrative legal proceedings in the application of the norms of the Administrative Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated June 29, 2020 for №350-VI-ZRC, enacted from July 01, 2021. The purpose of the article is to consider the features of administrative procedures, administrative proceedings and conciliation procedures in resolving public-law disputes under the Administrative Procedure Code, as well as to analyse certain issues of its application. During the research, general scientific and private scientific legal methods of cognition were used. With the introduction of the Administrative Procedure Code norms for state bodies to carry out both internal and external administrative procedures has been streamlined, as well as administrative proceedings for the resolution of public-law disputes with the participation of an administrative (state) body or its official have been separated. The article touches upon the problems of passive application of conciliation procedures at the initial stage when resolving public-law disputes by courts. At the same time, according to the authors, the introduction of the institute of administrative courts for consideration of administrative cases and public-law disputes should become an effective and efficient means of ensuring the protection of the rights and legitimate interests of citizens and legal entities.

Keywords: public-law relations; administrative body; administrative procedure; administrative act; administrative proceedings; conciliation procedure; state body.

DOI: 10.52425/25187252_2024_31_11

Кіріспе. Қазақстан Республикасында Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексін (бұдан әрі – ӘР-ПК) қабылдау және әкімшілік сот төрелігінің институтын енгізу мәселелері көптеген бағдарламалық-құқықтық құжаттарда атап өтілгені бәрімізге белгілі, соған сәйкес Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексін дамыту бойынша жұмыс он жылдам астам уақыт жүргізілді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясаты тұжырымдамасының 2-2 тармағында «Мемлекеттік басқару жүйесін дамыту Қазақстанда тиімді және жинақы мемлекеттік аппарат құруға, басқарудың жаңа технологияларын енгізуге, әкімшілік

рәсімдерді жетілдіруге бағытталған әкімшілік реформаны құқықтық қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Әкімшілік іс жүргізу құқығын дамыту тұрғысында мемлекет пен азамат (ұйым) арасындағы қоғамдық-құқықтық қатынастардан туындайтын құқық туралы дауларды шеше отырып, әкімшілік сот төрелігі мәселесін қарастыру қажет¹.

Әкімшілік рәсімдер туралы заңнаманы да реформалау қажеттілігі Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі күрестің 2011-2015 жылдағы салалық бағдарламасында белгіленген және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 31 наурыздағы №308 қаулысымен бекітілген (қазіргі уақытта күшінде емес)².

Елбасының 2014 жылғы 17 қаңтардағы

¹ Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 ж. 24 тамыздағы №858 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_ (жүгінген күні: 05.01.2024).

² Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011-2015 жылдарға арналған салалық бағдарламаны бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 ж. 31 наурыздағы №308 Қаулысы (күші жойылды) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000308> (жүгінген күні: 05.01.2024).

«Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында ҚР Тұңғыш Президенті Н. Назарбаев мемлекет пен мемлекеттік емес сектор мен бизнестің өзара іс-қимыл құралдарын жаңарту, сот жүйесін жетілдіру қажеттілігі атап өтілді³.

2019 жылғы 2 қыркүйекте «Сындарлы қоғамдық диалог – тұрақтылық және Қазақстанның гүлденуі негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында мемлекет басшысы Қ.Ж. Тоқаев «Жария құқықта билік органдарының шешімдері мен әрекеттеріне шағымдану кезінде даулар туындайды, азаматтар жиі тең емес жағдайларға тап болады. Олардың мүмкіндіктері мемлекеттік аппараттың ресурстарына сәйкес келмейді. Сондықтан бұл айырмашылықты теңестіре отырып, дауларды шешудің ерекше тетігі ретінде әкімшілік сот төрелігін енгізу қажет» – деп алаңдаушылық танытты⁴.

Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің қабылдануы жария-құқықтық қатынастарда және онымен байланысты дауларда тараптардың тең мәртебесінің кепілдіктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Әкімшілік рәсімдерді жүзеге асырудың және әкімшілік актілерді шығарудың нақты тәртібін, сондай-ақ әкімшілік процеске қатысушыларға қойылатын талаптарды белгілейді.

Өз кезегінде, әкімшілік сотқа әкімшілік орган ретінде ерекше рөл беріледі, ол әкімшілік процеске қатысушылар арасындағы жария-құқықтық дауларды ӘР-ПК-де белгіленген әкімшілік рәсімді жүзеге асыру арқылы шешу. ӘР-ПК енгізу әкімшілік басқаруды дамытудың маңызды кезеңі болып табылатынын мойындау керек және де еліміздегі іс жүргізу құқығы және оқу орындарында «Әкімшілік құқық» және «Әкімшілік іс жүргізу құқығы» сияқты маңызды оқу-құқықтық пәндердің дамуына оң әсер етуі тиіс.

Мақала ғылыми-теориялық зерттеулерге және ӘР-ПК нормаларын тәжірибеде қолдануда туындайтын проблемалық мәселелерге арналған.

Ғылыми мақаланың мақсаты – өткен

жылы енгізілген Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі шеңберінде әкімшілік рәсімдер мен әкімшілік іс жүргізу ерекшеліктерін қарастыру, іске асырудың жекелеген проблемалық мәселелерін талдау және де ӘР-ПК бойынша әкімшілік іс жүргізу шеңберінде татуластыру рәсімдері, сот актілеріне шағымдану тәртібі, зерттеу тақырыбы бойынша ұсыныстар айтылды.

Әдістер мен материалдар. Мақалада Қазақстан Республикасының және шет мемлекеттердің нормативтік-құқықтық актілері пайдаланылады, әртүрлі авторлардың әкімшілік іс жүргізу құқығы және әкімшілік сот төрелігі, жария-құқықтық дауларды шешу ерекшеліктері туралы еңбектері мен дереккөздері, мақала материалдары мен басылымдар және т.б. ғылыми жұмыстар мен ақпарат көздері көрсетілген. Проблемалық мәселелер қоғамдық құқықтық дауларды әкімшілік рәсімдер мен әкімшілік іс жүргізу ерекшеліктерін, сот тәжірибесін шешудегі зерттеу нәтижелеріне негізделген.

Бұл зерттеудің әдіснамалық негізі жалпы ғылыми және арнайы жүйелік құқықтық әдістері мен функционалдық танымның формалды-логикалық, формальды құқықтық және салыстырмалы құқықтық зерттеу әдістері.

Сонымен қатар ӘР-ПК қабылдау кезінде ұқсас сипаттамалар мен әкімшілік іс жүргізу ерекшеліктерін анықтау мақсатында Еуропа елдері (Германия, Латвия және т.б.) халықаралық құқықтық тәжірибесін ескере отырып, бірқатар әкімшілік заңнамаларға салыстырмалы құқықтық талдау жасалды.

Сондай-ақ осы мақалада көтерілген мәселелерді анықтауда ӘР-ПК нормаларын және Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексін зерделеу және талдау жүргізілді.

Талқылау. ӘР-ПК-нің ұзақ уақыт жазылуы көптеген шетелдердің әкімшілік юстицияны және олардың қолдану тәжірибесін зерттеуге негізделіп, қазіргі Әкімшілік-процестік кодексі жасалды.

Өздеріңіз білетіндей, әкімшілік әділет,

³ Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2014 ж. 17 қаңтар [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400002014> (жүгінген күні: 06.02.2024).

⁴ Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhmart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (жүгінген күні: 05.01.2024).

сот ісін жүргізудің жеке нысаны бола отырып, ежелгі уақытта Германия сияқты Еуропалық одақтың дамыған елдерінде сәтті жұмыс істейді, Австрия, Бельгия, Франция, Финляндия, Швеция және басқалары, оның тиімді қолданылуын көрсетуі мүмкін. Германияда Әкімшілік әділет институты ең үлкен дамуды алды.

Германияның Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің §40(1) абзацына сәйкес (Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO), Германияда конституциялық құқық саласына жатпайтын барлық қоғамдық-құқықтық даулар, егер федералдық заңмен бұл дауларды шешу басқа соттың құзыретіне жатпаса, Әкімшілік юрисдикция соттарында қаралады⁵.

1949 жылғы 23 мамырдағы Германия Конституциясы негізгі заңының 95-бабына сәйкес (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland am 23. Mai 1949), Германияның жоғарғы, жоғарғы әкімшілік соты – федералды әкімшілік сот (Bundesverwaltungsgericht)⁶. Федералды Штаттардың әкімшілік соттары (Oberverwaltungsgerichte) тиісті аумақтардағы қоғамдық дауларды қарастырады.

Мемлекеттік органдардың әкімшілік-сот бақылауының негізін қалаушы ретінде танылған Француз әкімшілік Әділет Моделі – бұл әкімшілік соттар мен квази-сот органдарынан (әкімшілік апелляциялық трибуналдардан) тұратын көп сатылы құрылым. Ұқсас институттар Бельгия, Нидерланды және Грецияда бар⁷.

Посткеңестік кеңістікте Әкімшілік әділет институты Балтық жағалауы мемлекеттерінде қолданылды. Латвияда мамандандырылған әкімшілік соттар құрылды, Латвия Республикасының 1992 жылғы 15 желтоқсандағы «сот жүйесі туралы» Заңының 7-бабына сәйкес (Latvijas Republikas Likums «Par tiesu varu», Rīgā 1992, Gada 15, Decembrī), әкімшілік істерді

қарау арқылы атқарушы биліктің қызметін бақылауды, нақты қоғамдық-құқықтық қатынастардың заңдылығын, негізділігін сақтауды қамтамасыз етуге шақырылады (мекеменің әкімшілік актілері немесе әрекеттері)⁸.

Әкімшілік заңнамада кейбір параллельдер келтірейік. Сондай-ақ Еуропа мемлекеттерінің әкімшілік заңнамасында Қазақстанда енгізілген ӘР-ПК мемлекеттік органдардың әкімшілік актілері мен әрекеттеріне шағымдарды қарау жолымен жоғары тұрған органдар мен лауазымды адамдармен жария-құқықтық дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәртібін міндетті түрде сақтауды көздейді.

ӘР-ПК-нің 4-бабының 1-тармағына сәйкес, әкімшілік рәсім – бұл әкімшілік органның, лауазымды адамның әкімшілік істі қарау, ол бойынша шешім қабылдау және орындау жөніндегі өтініш негізінде немесе өз бастамасы бойынша жасалатын қызметі⁹.

Әкімшілік акт тек ресми белгілерге ғана емес, сонымен бірге толық сәйкес келуі керек тиісті шешім қабылдаудың құқықтық және нақты негіздерін, мерзімдерін және шағымдану тәртібі, қосымшасы және басқа да қосымша құжаттары болуы керек (ҚР ӘР-ПК 80-бабы).

Әкімшілік актілер екі түрге бөлінеді: қолайлы (оң) және ауыртпалық түсіретін (теріс).

Айта кету керек, Германияның әкімшілік заңнамасында әкімшілік актілердің екі түрін ажыратады: қолайлы және ауыр әкімшілік актілер (Begünstigende und belastende Verwaltungsakte). Р. Шмидт атап өткендей, ауыр Әкімшілік акт тыйым салу, бұйрық беру арқылы субъектінің бостандығы мен құқықтарын шектейді, артықшылықтарды жояды [1].

Германия Заңы бойынша әкімшілік әрекет те заңдылық пен орындылық қағидатына сәйкес келуі керек (Rechtmäßigkeit und

⁵ Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO), Ausfertigungsdatum: 21.01.1960. – 48 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/VwGO.pdf> (Access data: 11.01.2024).

⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland am 23 Mai 1949 [Electronic resource] – Access mode: http://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_95.html (Access data: 11.01.2024).

⁷ Code de justice administrative de la France, 2000 [Electronic resource] – Access mode: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070933/> (Access data: 11.01.2024).

⁸ Par tiesu varu: Latvijas Republikas Likums, Rīgā 1992, gada 15, Decembrī [Electronic resource] – Access mode: <https://likumi.lv/doc.php?id=62847> (Access data: 11.01.2024).

⁹ Қазақстан Республикасының әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2020 ж. 29 маусымдағы №350-VI ҚРЗ Кодексі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000350> (жүгінген күні: 05.01.2024).

Zweckmäßigkeit des verwaltungshandelns). Әкімшілік әрекеттер тек заңды ғана емес, сонымен қатар дұрыс және ұтымды болуы керек [2].

Көріп отырғаныңыздай, Қазақстанда енгізілген ӘР-ПК ұқсас және Германияның әкімшілік заңнамасының моделі бойынша әзірленген. Айырмашылығы – Германияның әкімшілік соттары биліктің тәуелсіз сот тармағы.

ӘР-ПК енгізудің оң аспектілерінің бірі мемлекеттік органдардың қатысуымен жария-құқықтық дауларды (жанжалдарды) шешу кезіндегі татуластыру рәсімдерін кеңінен қолдану перспективасы болып табылады.

Қазақстанда енгізілген ӘР-ПК мемлекеттік органның не лауазымды адамның қатысуымен жария-құқықтық қатынастардан туындайтын әкімшілік істер бойынша татуластыру рәсімдерін қолдануды тікелей көздейді.

ҚР ӘР-ПК-нің 120-бабына сәйкес тараптар өзара жол беру негізінде әкімшілік процестің барлық сатысында (кезеңінде) сот шешім шығаруға кеткенге дейін татуласу, медиация немесе дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттейді.

Бұл ретте тараптардың татуласуына мемлекеттік органда және/немесе лауазымды адамның әкімшілік қалауы (Мемлекеттік орган немесе лауазымды адамға әкімшілік рәсімге қатысушылардың өкілеттіктері мен құқықтарының сақталуын ескере отырып, өз қалауы бойынша таңдау құқығы беріледі) болған кезде жол беріледі.

Жоғарыда аталған себептерге қарамастан, жария-құқықтық дауларды шешу кезінде қабылдау рәсімдерін қолдану институтының келешегі бар екенін мойындау қажет.

Татуластыру рәсімдеріне деген сенімді арттыру үшін соттар, кәсіби медиаторлар тарапынан, мемлекеттік органдардың қатысуымен кешенді түсіндіру жұмыстарын жүргізу талап етіледі. Мемлекеттік билік органдарына жария-құқықтық дауларды шешу кезінде татуластыру рәсімдерін қолданудың нақты және белгілі бір мүмкіндіктерін беру мақсатында қолданыстағы заңнаманы жетілдіруге

және нақтылауға бағытталған туынды нормативтік құқықтық актілер мен ведомстволық актілерді қабылдау қажет.

Белгілі бір уақыт өткеннен кейін мемлекеттік органдар мен азаматтар, заңды тұлғалар арасындағы татуластыру рәсімдері, егер іс жүзінде үйреншікті болмаса, минимум ретінде жария-құқықтық дауды шешудің қолжетімді тәсілдерінің бірі болады.

ӘР-ПК-нің оң аспектілеріне тоқталмай, оның нормаларын қолданудың басқа да проблемалық мәселелерін қарастырыңыз.

Жоғарыда айтылғандай, Әкімшілік әділет институтын енгізудің мақсаттарының бірі, бір жағынан, жеке және/немесе заңды тұлғалар қатысушылары болып табылатын Тараптар арасындағы жария-құқықтық дауларды шешу процесін қолданыстағы азаматтық іс жүргізу заңнамасынан, екінші жағынан, мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдарын бөлу, дәлірек айтқанда оқшаулау болды. ӘР-ПК-нің 3-бабына сәйкес Кодекс Әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібін реттейді. ӘР-ПК реттелетін қатынастардың қатысушылары мемлекеттік органдар, әкімшілік органдар, лауазымды адамдар, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалар болып табылады.

Әкімшілік сот ісін жүргізудің міндеті жеке тұлғалардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, заңды тұлғалардың жария-құқықтық қатынастардағы құқықтары мен заңды мүдделерін тиімді қорғау және қалпына келтіру мақсатында әкімшілік істерді әділ, бейтарап және уақытша шешу болып табылады.

Алайда, ҚР ӘР-ПК-нің 27-29-тараулары ҚР Азаматтық процестік кодексінің үшінші бөлімінің енгізілуімен алынып тасталғанына қарамастан¹⁰, қазіргі уақытта біздің ойымызша, құқықтың келесі қайшылығы орын алуда. Мәселен, егер жеке және заңды тұлғалардың әкімшілік талап-арыздары бойынша мемлекеттік бақылаушы органдардың және олардың лауазымды адамдарының әкімшілік актілері мен іс-әрекеттеріне, оның ішінде тыйым салу-шектеу шараларын қолдануға байланысты істерді ҚР ӘР-ПК белгілеген

¹⁰ Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексі: Қазақстан Республикасының 2015 ж. 31 қазандағы №377-V Кодексі (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режими: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32683909#activate_doc=2 (жүгінген күні: 06.02.2024).

тәртіпке сәйкес мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттар қараса, онда мемлекеттік бақылаушы органдардың талап-арыздары қаралады және уәкілетті лауазымды тұлғалардың жеке және заңды тұлғаларға осы тыйым салуды қолдану туралы – шектеу шараларын ҚР ӨР-ПК нормаларына сәйкес азаматтық процестік сот ісін жүргізу тәртібімен мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар қарауды жалғастыруда.

Мысалы, ҚР Жоғарғы Сотының «Сот кабинеті» ресми порталына сәйкес ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі өнеркәсіптік қауіпсіздік комитетінің аумақтық органдарының кәсіпорындарға жұмыстарды жүргізуге тыйым салу, объектілер мен жабдықтарды пайдалануды тоқтату туралы талаптары бойынша азаматтық істерді мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар, ал кәсіпорындардың әкімшілік талаптары бойынша әкімшілік істерді қарайды, әкімшілік актілерді (нұсқамаларды, тыйым салу туралы актілерді) заңсыз деп тану және олардың күшін жою туралы – ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі өнеркәсіптік қауіпсіздік комитетінің аумақтық органдары мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттарды ҚР ӨРК нормалары бойынша әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен қарайды.

ҚР ӨР-ПК ережелері өзгертіліп, тиісті ережелермен толықтырылуы тиіс және белгілі бір тыйым салу-шектеу шараларын қолдану мәселелері бойынша мемлекеттік бақылаушы органдардың талап-арыздарын беру және қарау тәртібін реттейтін бөлімдермен белгіленуі тиіс деп санаймын.

Сол сияқты рұқсат құжаттарын тоқтата тұру/айыру құжаттары берілетін уәкілетті мемлекеттік органдар мен ұйымдар, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі шеңберінде емес, ҚР ӨР-ПК көзделген әкімшілік тәртіппен жүзеге асуы тиіс.

ӨР-ПК-де көзделген сотқа дейінгі әкімшілік шағымдану және тәртіпті күшейту рәсімін жетілдіруді атап өтіп, осы тәртіпті қамтамасыз ету кезінде мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарының жауапкершілік

деңгейі келесі мәселе ретінде атап өткен жөн.

Біз білетіндей, жеке және заңды тұлғаларды құқықтық қорғаудың бір түрі мемлекеттік органдар қабылданған, әкімшілік актілерге шағымдану мүмкіндігі және сотқа дейінгі әкімшілік тәртіптегі іс-қимылдар болып табылады.

Әкімшілік актілер мен іс-әрекеттерге жоғары тұрған мемлекеттік органға немесе лауазымды адамға сотқа дейінгі шағымдану құқығы, белгілі бір дәрежеде көптеген арнайы органдарда көзделген заңнамалық және заңға тәуелді актілерде көрсетіледі. Бұл құқықтық механизм тиімді ме, жоқ па, бұл басқа мәселе.

Қолданыстағы тәжірибе әкімшілік актілер мен іс-әрекеттер мен сотқа шағымдануды салыстырғанда сотқа дейінгі шағымдану тәртібіне деген сенімнің жеткіліксіздігін куәландырады.

Сонымен бірге қолданыстағы іс жүргізу заңнамасы ӨР-ПК-дегі әкімшілік сот ісін жүргізуде сот актілеріне шағымданудың іс жүргізу мерзімдері нормалары мен ӨР-ПК-дегі азаматтық сот ісін жүргізуде шағымдану мерзімінен айтарлықтай ерекшеленеді.

ҚР ӨР-ПК-нің 146-бабына сәйкес әкімшілік іс ақылға қонымды мерзімде, бірақ талап қойылған күннен бастап үш айдан аспайтын мерзімде қаралады және шешіледі.

ҚР ӨР-ПК-нің 168-бабының 2-бөлігіне сәйкес, апелляциялық шағым түпкілікті нысанда шешім шығарылған күннен бастап екі ай ішінде әкімшілік процеске қатысушылары өтініш беру арқылы шағымдана алады.

ҚР ӨР-ПК 168-бабының 10-бөлігіне сәйкес апелляциялық сатыдағы соттың қаулысы, шағымданудың кассациялық мерзімі өткеннен кейін күшіне енетінін атап өткен жөн.

ҚР ӨР-ПК-нің 169-бабының 2-бөлігіне сәйкес заңды күшіне енген шешімдер мен ұйғарымдар әкімшілік процеске қатысушылар апелляциялық сот актісі тапсырылған және соңғы нысандағы инстанциялар шыққан күннен бастап бір ай ішінде кассациялық шағым беру арқылы кассациялық тәртіппен шағымдана алады.

Әкімшілік іс ҚР ӨР-ПК 169-бабының 5-бөлігіне сәйкес кассациялық сатыдағы

сотта ақылға қонымды мерзімде, бірақ ол сотқа келіп түскен күннен бастап алты айдан аспайтын мерзімде қаралады және шешіледі.

Осылайша, әкімшілік талап бойынша сот актісінің заңды күшіне ену мерзімі жеке немесе заңды тұлғаның мемлекеттік органның немесе лауазымды адамның әкімшілік актісіне немесе әрекетін даулау туралы өтініш берілген күннен бастап 15 және одан да көп айды құрауы мүмкін.

Көрсетілген мән-жайлар осындай жария-құқықтық даулар тараптарды тең емес жағдайға қояды, біздің ойымызша, сот ісін жүргізудің негізгі қағидаттарының бірін бұзу: барлығының заң мен сот алдындағы теңдігіне жағдай жасайды.

Мемлекет басшысының тапсырмасын орындау үшін қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі басқа да мүдделі мемлекеттік органдардың қатысуымен «кейбір мүдделі органдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» және «әкімшілік әділет туралы кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының құқық бұзушылықтары туралы» қоғамдық ұйымдардың белсенді қатысуымен жобаларын әзірлеуді жүргізуде саланы жетілдіру және кеңейту мәселелері жүргізілуде.

Осы мақаладағы проблемалық сұрақтар мен мәселелерге заң жобасын әзірлеушілер мән береді деп үміттенеміз.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ӘР-ПК нормаларының рөлін арттыру және тиімді қолдану жария-құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету саласында оң әсер ететінін, ал олардың арасында туындаған дауларда татуластыру рәсімдерін белсенді пайдалану сот жүктемесін азайтуға және қолайлы құқық қолдану практикасын қалыптастыруға мүмкіндік беретінін атап өткім келеді. Тұтастай алғанда, жеке және заңды тұлғалардың әкімшілік көздеген іс-әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) және мемлекеттік органдардың актілеріне әкімшілік және сот арқылы шағымдану тәртібі жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын жария-құқықтық

дауларда қорғаудың тиімді шарасы болуға тиіс.

Осы зерттеудің нәтижелерін ескере отырып келесі мәселелерді қарастыруды ұсынамыз:

1. Жария-құқықтық дауларды шешу кезінде мемлекеттік органдарының қатысуымен соттар, кәсіби медиа-тараптар тарапынан құқықтық түсіндіру жұмыстарын жандандыру татуластыру рәсімдерін белсенді қолдану. Татуластыру рәсімдеріне сенімділікті арттыру үшін мемлекеттік билік органдарына жария-құқықтық дауларды шешу кезінде татуластыру рәсімдерін қолданудың нақты және белгілі бір мүмкіндіктерін беру мақсатында қолданыстағы заңнаманы жетілдіруге және нақтылауға бағытталған ведомстволық құқықтық актілерді қабылдау талап етіледі.

2. АІЖК бойынша мемлекеттік бақылаушы органдардың қандай да бір тыйым салу – шектеу шараларын қолдану мәселелері бойынша талап-арыз беру және қарау тәртібін болдырмайтын қолданыстағы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу және осы қаражатты тиісті тараулар мен бөлімдермен толықтыра отырып, ӘР-ПК-ке ауыстыру, өйткені бұл жағдайда шараларды көпшілік алдында қолдану да орын алады – шағымдану мәселелері әкімшілік әділет саласына жататын құқықтық сипаттағы мәселелерді жатқызамыз.

3. Уәкілетті мемлекеттік органдар мен ұйымдар беретін рұқсат құжаттарының қолданылуын тоқтата тұру/айыру мәселелерін Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің нормаларынан ӘР-ПК шеңберінде әкімшілік рәсімдерді жүзеге асыру тәртібіне толық немесе ішінара көшіру мүмкіндігін қарастыру.

4. Жария-құқықтық дау тараптарының тең жағдайын және Заң мен сот алдында барлығының теңдігі қағидатын қамтамасыз ету мақсатында, жария-құқықтық сипаттағы дауларды шешу кезінде шығарылатын сот актілеріне апелляциялық және кассациялық шағым жасаудың тәртібі мен мерзімдері мәселелері бөлігінде қолданыстағы іс жүргізу заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізілсін.

5. Әділет министрлігі және өзге де мүдде-

лі мемлекеттік және уәкілетті органдар олар- сот ісін жүргізуді регламенттейтін құқықтық
ға тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізе актілерді сәйкестендіру жөнінде назар
отырып, Әкімшілік рәсімдер мен әкімшілік аударсын және сапалы жұмыс жүргізсін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. R. Schmidt. Allgemeines Verwaltungsrecht – 12. Auflage, 2008 – 375 p. [Electronic resource] – Access mode: https://beckassets.blob.core.windows.net/product/readingsample/246641/9783866510722_excerpt_001.pdf (Access data: 05.01.2024).
2. Jestaedt, Matthias. «Maßstäbe des Verwaltungshandelns». Allgemeines Verwaltungsrecht: Mit Jura-Kartei (JK) auf CD-ROM, edited by Hans-Uwe Erichsen and Dirk Ehlers, Berlin, New York: De Gruyter, 2010. – Pp. 329-378 [Electronic resource] – Access mode: <https://doi.org/10.1515/9783899498509.329> (Access data: 05.01.2024).

References:

1. R. Schmidt. Allgemeines Verwaltungsrecht – 12. Auflage, 2008 – 375 p. [Electronic resource] – Access mode: https://beckassets.blob.core.windows.net/product/readingsample/246641/9783866510722_excerpt_001.pdf (Access data: 05.01.2024).
2. Jestaedt, Matthias. «Maßstäbe des Verwaltungshandelns». Allgemeines Verwaltungsrecht: Mit Jura-Kartei (JK) auf CD-ROM, edited by Hans-Uwe Erichsen and Dirk Ehlers, Berlin, New York: De Gruyter, 2010. – Pp. 329-378 [Electronic resource] – Access mode: <https://doi.org/10.1515/9783899498509.329> (Access data: 05.01.2024).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Әсел Исенкелдіқызы Карипова – «Тұран-Астана» университетінің ұлттық және халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: karipova-82@mail.ru.

Карипова Асель Исенкельдыевна – доцент кафедры национального и международного права университета «Турани-Астана», кандидат юридических наук, доцент, e-mail: karipova-82@mail.ru.

Karipova Assel Isenkeldyevna – Associate Professor of the Department of National and International Law at «Turan-Astana» University, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: karipova-82@mail.ru.